

СОЦІАЛЬНЕ ПРАВО: ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ТА МІСЦЕ В СИСТЕМІ ПРАВА**SOCIAL LAW: LEGAL NATURE AND PLACE IN THE SYSTEM OF LAW****Галіцина Н.В.,***кандидат юридичних наук, доцент,
директор Бердянського інституту державного
та муніципального управління
Класичного приватного університету*

Статтю присвячено пошуку відповіді на питання про юридичну природу соціального права та його місця в системі національного права. Автором наголошено, що нині зазначена проблематика ще не знайшла вирішення на рівні юридичної доктрини, що обумовлює існування різновекторних точок зору. У статті послідовно розглядається зміст наукових позицій на рахунок юридичної природи соціального права (права соціального захисту, права соціального забезпечення) представників науки трудового права, права соціального забезпечення, адміністративного права. Як проміжний висновок, який засновано на концепціях соціальної держави та суб'єктивних публічних прав приватної особи, наголошується, що соціальне право є галуззю права публічно-правової природи.

Формуючи наукову позицію щодо місця соціального права у системі національного права, автор зазначає, що існуючі на сьогодні теорії виглядають необґрунтованими, адже їх автори не враховують перспективні тенденції розвитку системи національного права. З огляду на це, а також враховуючи особливості суспільних відносин, які регулюються нормами соціального права, у статті робиться висновок про доцільність визначення соціального права складовим елементом системи адміністративного права. Конкретизуючи зазначену позицію, автор вважає за доцільне розглядати соціальне право як складовий елемент Особливого адміністративного права.

Критичному аналізу в статті піддана позиція тих науковців, які пропонують розглядати соціальне право як системне утворення, яке має зайняти місце між чи поруч із такими елементами системи права, як публічне право та приватне право.

На завершення статті автор формулює низку положень, які розкривають сутність соціального права, його правову природу, а також місце в системі національного права.

Ключові слова: соціальне право, публічне право, приватне право, соціальна держава, адміністративне право, Особливе адміністративне право.

Статья посвящена поиску ответа на вопрос о юридической природе социального права и его месте в системе национального права. Автор указывает, что на сегодняшний день данная проблематика ещё не получила решения на уровне юридической доктрины, что обуславливает существование разновекторных точек зрения. В статье последовательно рассматривается содержание научных позиций о юридической природе социального права (права социальной защиты, права социального обеспечения, административного права). В качестве промежуточного вывода, основанного на концепциях социального государства и субъективных публичных прав частного лица, указывается, что социальное право является отраслью права публично-правовой природы.

Формируя научную позицию касательно места социального права в системе национального права, автор указывает, что существующие на сегодняшний день теории выглядят необоснованными, поскольку их авторы не учитывают перспективные тенденции развития системы национального права. В связи с этим, а также учитывая особенности общественных отношений, которые регулируются нормами социального права, в статье делается вывод о целесообразности признания социального права составным элементом системы административного права. Конкретизируя данную позицию, автор считает возможным рассматривать социальное право в качестве составного элемента Особенного административного права.

Критическому анализу в статье подвергнута точка зрения учёных, предлагающих рассматривать социальное право в качестве системного образования, которое должно занять место между или рядом с такими элементами системы права, как публичное право и частное право.

В заключении автор формулирует ряд положений, раскрывающих сущность социального права, его правовую природу, а также место в системе национального права.

Ключевые слова: социальное право, публичное право, частное право, социальное государство, административное право, Особенное административное право.

The article is devoted to finding the answer to the question of the legal nature of social rights and their place in the national legal system. The author noted that currently mentioned problems have not found a solution at a legal doctrine that determines the existence of varied points of view. This article series discusses content of scientific positions at the expense of the legal nature of social rights (right to social protection, social security law) representatives of science of labor law, social security law, administrative law. As an interim conclusion is based on the concept of the welfare state and public subjective rights of private individuals noted that social law is a branch of public law and legal nature.

Shaping scientific position on the place of social rights in the national legal system, the author notes that existing theories today seem unfounded, because their authors do not take into account prospective trends of development of national law. Given this, and given the characteristics of public relations, which are governed by social law, the article concludes expediency definition of social rights part of a system of administrative law. Specifying this position, the author considers it appropriate to consider social law as an integral element of the Special Administrative rights.

Critical analysis of the article exposed position of those scientists who propose to consider social law as a system of education, which should take place between or alongside such elements of the law as public law and private law.

At the end of the article the author formulates a number of provisions that reveal the social nature of law, its legal nature and place in the system national law.

Key words: social law, public law, private law, social state, administrative law, special administrative law.

Опрацювання наукової літератури показує, що останнім часом усе частіше на обговорення ставиться питання про формування в системі національного права нових галузевих утворень. Так, зазначена проблематика ставала предметом наукового пошуку Т.С. Аніщенко, Р.С. Мельника, О.А. Моргунова, С.О. Мошондза, Є.В. Петрова та інших. Подібні тенденції варто вітати, адже право являє собою формацію, що перебуває в постійному русі й розвитку, що неминує викликає збільшення кількості галузей українського права. Не визнавати або заперечувати це просто неможливо. У цьому плані слушною є думка, що велику кількість положень теоретичної науки з плінністю часу необхідно піддавати безпосередній перевірці. Н.А. Гущина зазначає: «Пошук істини і набуті знання у будь-якому випадку будуть знаннями, скоріш за все не абсолютними і визначеними, а відносними. У зв'язку із цим набуття знань має стати безкінечним їх переглядом» [1].

Викладене має безпосереднє відношення й до наукової дискусії, пов'язаної з обґрунтуванням необхідності виділення в системі національного права нового елемента, представленого соціальним правом. Зазначимо, що подібний напрям наукового пошуку є доволі новим, що, власне, і пояснює існування низки невирішених питань, зокрема про правову природу соціального права та його місця в системі національного права. З огляду на це в цій статті ми зупинимось на аналізі саме названих аспектів цієї проблематики.

Отже, нині доволі дискусійним є питання про юридичну природу соціального права (права соціального захисту, права соціального забезпечення), яке викликає доволі гострі та дуже часто протилежні за змістом суперечки між представниками вітчизняної юридичної науки. Так, висловлюючись із цього приводу, С.М. Прилипко з посиланням на М.Л. Захарова та Е.Г. Тучкова пише: «У соціальній сфері допускається поєднання нормативного регулювання з договірним. І якщо врахувати, що сфера приватного права передбачає децентралізацію юридичного регулювання, то можна констатувати, що в праві соціального забезпечення на сучасному етапі присутні ознаки як публічного, так і приватного права. Таким чином, категоричної оцінки права соціального забезпечення тільки як галузі публічного або тільки як галузі приватного бути не може. У цій галузі присутні елементи як приватного, так і елементи публічного права» [2].

Даючи свою оцінку викладеному, наголосимо, що ми не можемо погодитися з позицією, що **соціальне право** (право соціального забезпечення, право соціального захисту), будучи цілісним явищем, складається з норм публічного та норм приватного права одночасно, оскільки це суперечить теорії поділу права на публічне й приватне, зміст якої зводиться до того, що між названими утвореннями є принципові відмінності, які й змушують вести мову про них як про відносно відмежовані одна від одної сукупності правових норм. Таким чином, неможливо в одній галузі права об'єднувати норми публічного та норми

приватного права. Таке об'єднання, як справедливо зазначає Г.О. Пронська, може існувати лише на рівні законодавства (на рівні нормативних актів) [3], проте на рівні системи права його бути не може. Відповідно, не заперечуючи проти існування у сфері нормативного забезпечення реалізації концепції соціальної держави, одночасно й норм публічного, і норм приватного права, ми, однак, закликаємо до пошуку альтернативної відповіді на поставлене на обговорення питання.

Дещо іншої, у порівнянні із С.М. Прилипко, наукової позиції дотримується О.Г. Чутчева, яка пропонує шукати відповідь на питання про доцільність та можливі напрями «підсилення» соціального права за рахунок «напрацьованих цивілістичних конструкцій, що могли б суттєво покращити існуючу в Україні ситуацію з реалізації соціальних прав». Відповідно, це означає, що автор робить наголос більше на приватній природі соціального права чи принаймні вважає, що саме останньої має бути більше в його змісті. Це підтверджується й таким її висновком: «На жаль, регулятивний потенціал договору в регулюванні соціального обслуговування (як і в соціально-забезпечувальних відносинах у цілому) недостатньо реалізовано, хоча це вигідно всім: і державі, і одержувачам, і надавачам соціальних послуг. Саме тут і починається межа взаємодії та зіткнення права соціального забезпечення із цивільним правом» [4].

З приводу сформульованої позиції зазначимо, що ми можемо погодитися з О.Г. Чутчевою в тому, що в цій сфері відбувається взаємодія норм різної правової природи, проте це не означає необхідність заміни одних норм іншими в справі регулювання соціальних відносин. Як нам здається, норми приватного права взагалі та цивільного зокрема у сфері правового регулювання соціальних відносин можуть розглядатися лише як допоміжний інструментарій, який має застосовуватися тоді й там, де не вистачає або є небажаним використання норм публічного права.

Із цієї позиції більш правильно виглядає точка зору тих авторів, які чітко наголошують на тому, що соціальне право, а разом із ним і соціальні правовідносини, є публічно-правовим утворенням. Такий висновок базується на низці вихідних положень, а саме: 1) соціальні права людини та громадянина з огляду на закріплену на конституційному рівні концепцію соціальної держави набули характеру суб'єктивних публічних прав [5], тобто прав, які надають можливість приватним особам вимагати від держави відповідного рівня соціального захисту. Правовою основою зазначеної групи прав завжди визнавалися й продовжують визнаватися норми публічного (адміністративного) права [6, с. 116]. Відповідно, відносини, які виникають у зв'язку з реалізацією названих прав, є публічно-правовими [7]; 2) віднесення соціального забезпечення до суто приватного може призвести до того, що держава усунеться від цих питань, переклавши весь тягар соціальних негараздів на плечі громадян. Такий підхід, як справедливо наголошується в літературі, у кінцевому рахунку призводитиме до напруги в суспільстві, недовіри

громадян до державних інститутів, невизначеності громадян (які потребують підтримки та соціального забезпечення з боку держави та суспільства) за своє майбутнє, невизначення джерел фінансування соціальної сфери взагалі тощо. При цьому в державі завжди будуть люди, які з різних причин не можуть забезпечити свої потреби та реалізувати право на гідне існування [2], що робить державу відповідальною за їх долю, яка (державна), як відомо, у більшості випадків діє на підставі норм публічного права. Як зазначають Н.М. Оніщенко та Н.М. Пархоменко, соціальне право стає публічним, оскільки світове співтовариство, суспільство й держава беруть обов'язок гарантувати громадянам стандарти реалізації їх особистих прав на освіту, здоров'я тощо, невтручання в особисту сферу під час добровільного волевиявлення громадян користуватися цими гарантіями [8, с. 48–49].

Принагідно наголосимо на тому, що публічно-правова природа соціального права та відповідних правовідносин була підтримана також і Конституційним Судом України в його рішенні про визнання неконституційними положення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами» від 18 лютого 2010 р. № 1691-VI [9].

Отже, на наш погляд, викладене наочно й переконливо свідчить про те, що соціальне право є галуззю права публічно-правової природи.

Важливою є також і відповідь на питання про місце соціального права в системі національного права. Проаналізовані із цього приводу позиції вчених показують, що стосовно названої проблематики висловлюються доволі протилежні позиції. Так, досить часто право соціального забезпечення (право соціального захисту, соціальне право) розглядається або в контексті трудового права [10, с. 56–57], або як правове утворення, наближене до трудового права. Так, Ю.П. Дмитренко із цього приводу пише: «Трудове право та право соціального забезпечення (як і норми трудового та цивільного права) мають багато спільного: історія виникнення, юридична природа, в основі обох галузей лежить праця. Норми права соціального забезпечення свого часу були складовими трудового права» [11, с. 64]. Ті ж автори, які все-таки наголошують на публічно-правовій природі названих утворень, тобто фактично заперечують проти їх приватноправового характеру, а отже, і проти розташування в межах системи трудового права або у зв'язці з ним, як правило, чітко не формулюють свою позицію щодо місця соціального права (права соціального забезпечення/права соціального захисту). Наприклад, І.В. Яковюк називає соціальне право самостійною галуззю права з притаманним їй предметом і методом правового регулювання [12, с. 13–14]. Відповідно, у кращому випадку в літературі робиться вже традиційний для вітчизняної юридичної науки висновок про комплексний характер названих галузевих утворень [13, с. 9–10; 14; 15, с. 9]. Проте такий підхід не може бути визнаний задовільним, оскільки відсутність чіткого розуміння місця

соціального права в системі національного права, як справедливо наголошується в літературі [16], заважає конкретизації предмета правового регулювання інших галузей права, з якими соціальне право «контактує» в процесі виконання покладених на нього функцій та завдань.

Так, розвиваючи останню сформульовану точку зору, Б.І. Сташків намагається вирішити ситуацію «невизначеності», пропонуючи власне розуміння предмета права соціального забезпечення та його співвідношення з предметом адміністративного права. Науковець підкреслює: «Адміністративне право, таким чином, має своїм предметом суспільні відносини, що виникають між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування як по вертикалі, так і по горизонталі з приводу їх виконавчо-розпорядчої діяльності з організації соціального забезпечення громадян. Право соціального забезпечення предметом регулювання має суспільні відносини, які виникають між органом соціального захисту населення, з одного боку, і фізичною особою, – з другого, з приводу надання останній конкретного виду соціального забезпечення, тобто перевірки наявності права на конкретний вид матеріального забезпечення та дотримання встановленого порядку його реалізації» [16].

Коментуючи наведену позицію, зазначимо, що з нею ми категорично не можемо погодитися, адже вона не відповідає сучасним поглядам на предмет адміністративного права. Нині серед учених-адміністративістів сформувалася така позиція щодо розуміння предмета адміністративного права: складовою предмета адміністративного права є такі відносини: 1) публічного управління; 2) адміністративних послуг; 3) відповідальності публічної адміністрації за неправомірні дії або бездіяльність; 4) відповідальність об'єктів публічного управління (індивідуальних і колективних) за порушення встановлених публічною адміністрацією порядку та правил [17]. Предмет адміністративного права складає система однорідних груп суспільних відносин регулятивного та охоронного типу, у яких реалізуються права, свободи й обов'язки учасників владно-управлінської діяльності або адміністративно-правового захисту [18, с. 30]; це широке коло суспільних відносин між публічною адміністрацією та об'єктами публічного управління. Інакше кажучи, завжди одним із невід'ємних учасників адміністративно-правових відносин виступає суб'єкт публічної адміністрації; основною метою діяльності публічної адміністрації є забезпечення прав і свобод людини, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [19].

Отже, як бачимо, усі відносини, у яких бере участь публічна адміністрація та приватні особи, поглинаються предметом адміністративного права. Відповідно, до предмета адміністративного права входять і суспільні відносини, які виникають між названими суб'єктами щодо реалізації приватними особами належних їм соціальних прав. Нам здається, що це розуміють і представники науки трудового права та науки права соціального захисту (забезпе-

чення), проте щось їм заважає відкрито погодитися із цим і визнати цей факт. З іншого боку, не можна не згадати й про вчених-адміністративістів, які також не поспішають чітко наголосити на тому, що соціальне право (право соціального захисту, право соціального забезпечення) поглинається адміністративним правом. Така ситуація, на нашу думку, пов'язана насамперед із тим, що ані перші, ані другі не мають відповіді на таке питання: а де ж тоді для соціального права «шукати» місце в системі адміністративного права. Дійсно, сформульоване запитання виглядає дещо проблемним, адже в ньому запитується про місце права (соціального) у праві (адміністративному) або про місце галузі в галузі. Подібна постановка питання є нетиповою для вітчизняної доктрини адміністративного права, представники якої в межах системи галузі адміністративного права зазвичай виділяють лише правові інститути та норми, які, на їх думку, об'єднуються в загальну й особливу частину адміністративного права [20, с. 127; 21, с. 29; 22, с. 39]. Проте подібний підхід нами не розділяється, оскільки він не дає відповіді на питання про те, а де ж тоді мають розміщуватися ті галузеві утворення адміністративно-правової природи, які на сьогодні вже набули ознак самостійних галузей права (наприклад, право публічної служби [23], муніципальне право [24], освітнє право [25], право мирних зібрань [26] тощо).

З огляду на це особливий інтерес для нас має наукова позиція Р.С. Мельника, який фактично першим серед вітчизняних авторів запропонував завершеної концепцію «перебудови» системи адміністративного права, у межах якої автор виділив місце для низки галузевих утворень, у тому числі й для соціального права. Із цього приводу, зокрема, учений писав, що соціальне право можна розглядати як складовий елемент Особливого адміністративного права [27, с. 342], яке у свою чергу, на переконання Р.С. Мельника, складається з низки галузевих утворень: адміністративно-господарського права, поліцейського права, адміністративно-культурного права, екологічного права, муніципального права, етнополітичного права, інформаційного права, ядерного права тощо [28, с. 18–19]. Подібна точка зору, заснована на тезі, що система Особливого адміністративного права повинна будуватися через призму сфер відповідальності публічної адміністрації, дійсно дозволяє обґрунтувати та розмістити в межах Особливого адміністративного права всі нові галузеві утворення, які мають публічно-правову природу. Що ж стосується певної суперечності концепції «галузь права є елементом галузі права» (соціальне право є елементом Особливого адміністративного права), то насправді її як такої не існує, оскільки подібна концепція вже давно використовується в юридичній доктрині, зокрема в частині визнання елементами публічного права таких юридичних утворень, як конституційне право, адміністративне право, кримінальне право тощо. Таким чином, очевидно, що наразі мова йде про складну соціальну систему (право), яка утворюється за рахунок взаємодії систем більш низького рівня, у межах якої

(взаємодії) системи нижчого рівня (соціальне право) входять до складу систем вищого рівня (адміністративне право).

При цьому зазначимо, що в літературі існують й інші підходи на рахунок як розуміння соціального права, так і визначення його місця в системі національного права. Так, П.Д. Пилипенко зазначає: «Посилення соціальної функції держави привело до утворення нової правової спільноти, що отримала назву «соціальне право», яке можна розглядати як окреме структурне утворення в системі права, поряд із традиційними її складовими – публічним та приватним правом. Соціальне право об'єднує правові норми, покликані регулювати відносини соціального захисту громадян та забезпечувати їм гарантії реалізації основних соціально-економічних прав. Отже, соціальне право – це не окрема галузь у системі права, а своєрідна правова спільність, що об'єднує ряд самостійних галузей, для яких визначальним чинником є забезпечення соціального захисту громадян, що потребують допомоги держави як основного соціального гаранта» [29]. Принагідно зазначимо, що така точка зору не є новою, адже подібні погляди в першій половині ХХ ст. вже формулювалися в наукових працях радянських авторів [30].

Коментуючи наведену позицію, зазначимо, що вона є абсолютно нежиттєздатною, оскільки ігнорує сформульовану й перевірену протягом багатьох сторіч істину, що в підґрунті поділу права на публічне і приватне покладено два види інтересів суб'єктів права: публічні та приватні інтереси. Інших видів інтересів, як і критеріїв поділу права на названі елементи, не існує й існувати просто не може. Що ж стосується інтересів, які реалізуються в соціальній сфері, то частина з них розміщується в межах публічних інтересів, а частина – у межах приватних інтересів. Відповідно, вести мову про існування третьої самостійної групи інтересів, яка не співпадає з двома названими видами інтересів, немає жодних підстав. З іншого боку, правильною також була позиція О.С. Козлова, який щодо цього свого часу писав, що концепцію такої галузі права, яка б включала всі норми, які регулюють соціальні відносини, обґрунтувати було б дуже складно насамперед тому, що предмет її регулювання надзвичайно різномірний [31, с. 23–24].

Отже, з огляду на викладене можна зробити декілька важливих висновків щодо сутності соціального права, його правової природи та місця в системі національного права. Соціальне право регулює суспільні відносини, які мають яскраво виражений публічний характер. Відповідно, соціальне право набуває ознак публічно-правового утворення. Воно є елементом Особливого адміністративного права, оскільки суспільні відносини, які складають його предмет, поглинаються предметом адміністративного права. Будучи пов'язаним з адміністративним правом, соціальне право набуває ознак, які властиві для останнього, а отже, норми соціального права являють собою один із підвидів норм адміністративного права. Це, як наслідок, означає, що реалізація концепції соціального права, спеціальну (фахову) основу якої закладають

норми соціального права, запроваджується в життя через інструменти, які є загальними для всіх складових елементів (галузей права), об'єднаних у межах системи Особливого адміністративного права. Таким чином, соціальне право у відомій мірі не є самостійним правовим утворенням, адже воно може бути застосовано лише через призму основоположних засад, зафіксованих у нормах Загального адміністративного права, які, як слушно наголошує Р.С. Мельник, спрямовуються на утвердження пріоритету прав і свобод людини в усіх сферах її взаємодії з публічною адміністрацією, її органами та посадовими особами; визначення досконалих процедур функціонування публічної адміністрації, а також створення необхідних для її функціонування умов та засобів; запровадження механізму відповідальності публічної адміністрації за незаконні дії та рішення, вчинені або прийняті її агентами [28, с. 23].

Водночас ми, безумовно, не можемо проігнорувати й той факт, що у сфері реалізації концепції соціальної держави можуть виникати й реально виникають і приватноправові відносини [2], у межах яких реалізується частина тих функцій і завдань, які покладаються на соціальну державу. Такі відносини, на наш погляд, можуть мати місце у двох сферах: 1) у сфері впровадження в життя рішень, насамперед

адміністративних актів, прийнятих суб'єктами публічної адміністрації, відповідальних за реалізацію соціальної політики. Мова йде про ситуацію, у якій застосування адміністративного акта здійснюється через приватноправові інструменти (наприклад, виплата соціальної допомоги, встановленої рішенням суб'єкта публічної адміністрації, через приватну банківську установу); 2) у сфері реалізації концепції соціальної держави суб'єктами приватного права, наприклад, через функціонування недержавних пенсійних фондів. Регулювання названих відносин, безумовно, здійснюється через норми приватного права, що нашою думкою про неоднорідність правової природи норм соціального права. Зазначимо, що подібна ситуація зустрічається не лише у сфері соціального права. Вона є типовою й для господарського права, і для спортивного права, і для земельного права тощо, що, як наслідок, призвело до обґрунтування позиції про доцільність поділу названих вище галузевих утворень на дві частини – публічну та приватну [32; 33; 34]. Вважаємо, що подібний підхід може бути застосованим і до соціального права, яке також може бути «розкладене» на публічне соціальне право та приватне соціальне право. Проте очевидним є той факт, що в будь-якому випадку норми публічного права завжди будуть займати пріоритетне місце в названій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гущина Н.А. Системные связи в праве / Н.А. Гущина // Право и политика. – 2004. – № 5. – С. 10–14.
2. Прилипко С.М. До питання співвідношення «приватного» та «публічного» у праві соціального забезпечення / С.М. Прилипко // Держава і право. Серія «Юридичні і політичні науки». – 2006. – Вип. 32. – С. 244–250.
3. Пронская Г.О. О профессионализме и нравственности в научном споре / Г.О. Пронская // Закон и бизнес. – 1997. – 10 сентября. – С. 37–38.
4. Чутчева О.Г. Соціальне обслуговування: проблеми галузевої належності / О.Г. Чутчева // Право України. – 2010. – № 12. – С. 252–259.
5. Гафуров З.Ш. Социально-правовое государство и право человека на достойное существование / З.Ш. Гафуров // Государство и право. – 2008. – № 5. – С. 11–20.
6. Мельник Р.С. Загальне адміністративне право : [навч. посіб.] / [Р.С. Мельник, В.М. Бевзенко] ; за заг. ред. Р.С. Мельника. – К. : Ваїте, 2014. – 376 с.
7. Мачульская Е.Е. Современные представления о предмете права социального обеспечения : [монографія] / Е.Е. Мачульская // Вестник Московского университета. Серия 11 «Право». – 2003. – № 6. – С. 47–55.
8. Оніщенко Н.М. Соціальний вимір правової системи: реалії та перспективи / [Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко] ; відп. ред. Ю.С. Шемшученко. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2011. – 176 с.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами» від 9 вересня 2010 р. № 19-рп/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/publish/article/121422>.
10. Котюк В.О. Теорія права. Курс лекцій : [навч. посіб.] / В.О. Котюк. – К., 1996. – 208 с.
11. Дмитренко Ю.П. Трудове право України : [підручник] / Ю.П. Дмитренко. – К. : ЮрінкомІнтер, 2009. – 624 с.
12. Яковюк І.В. Соціальна держава: питання теорії і шляхи її становлення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права. Історія політичних і правових вчень» / І.В. Яковюк. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2000. – 19 с.
13. Лепихов М.И. Право и социальная защита населения (социальное право) / М.И. Лепихов. – М. : Былина, 2000. – 322 с.
14. Миронова Т.К. Право социального обеспечения и социальное право / Т.К. Миронова // Трудовое право. – 2006. – № 12. – С. 81–85.
15. Ярошенко І.С. Організаційно-правові форми соціального захисту людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І.С. Ярошенко. – К., 2006. – 18 с.
16. Сташків Б.І. Місце права соціального забезпечення в системі права України / Б.І. Сташків // Право України. – 2001. – № 11. – С. 80–83.
17. Колпаков В.К. Предмет адміністративного права: сучасний вимір / В.К. Колпаков // Юридична наука. – 2008. – № 3. – С. 33–38.
18. Курінний Є.В. Предмет і об'єкт адміністративного права України: характеристика категорій в умовах системного : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / Є.В. Курінний. – К., 2004. – 36 с.
19. Галуцько В.В. Предмет сучасного адміністративного права України / В.В. Галуцько // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 83–88. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10gvvcru.pdf>.

20. Адміністративне право України. Академічний курс : [підручник] : у 2 т. / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К. : Видавництво «Юрид. думка», 2004– . – Т. 1 : Загальна частина. – 2004. – 584 с.
21. Административное право Украины : [учебник для студентов высш. учеб. заведений юрид. спец.] / [Ю.П. Битяк, В.В. Богущкий, В.Н. Гарашук и др.] ; под ред. проф. Ю.П. Битяка. – 2-е изд., перераб. и доп. – Х. : Право, 2003. – 576 с.
22. Колпаков В.К. Адміністративне право України : [підручник] / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
23. Аніщенко Т.С. Право публічної служби в контексті Європейської інтеграції України / Т.С. Аніщенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – № 28 – Т. 2. – С. 86–91.
24. Мельник Р.С. Муніципальне право у системі національного права / Р.С. Мельник // Юридичний вісник Причорномор'я. – 2011. – № 2 (2). – С. 50–60.
25. Андрєєва Д.Є. Місце правового регулювання суспільних відносин у галузі освіти в сучасній системі права України / Д.Є. Андрєєва // Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки». – 2011. – № 1. – С. 11–15.
26. Мельник Р.С. Право мирних зібрань у системі адміністративного права Німеччини / Р.С. Мельник // Вісник Вищого адміністративного суду України. – 2013. – № 4. – С. 31–40.
27. Мельник Р.С. Система адміністративного права України : дис. ... докт. юрид. наук / Р.С. Мельник ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2010. – 415 с.
28. Мельник Р.С. Система адміністративного права України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Р.С. Мельник ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2010. – 32 с.
29. Пилипенко П.Д. Право соціального забезпечення у системі соціального права / П.Д. Пилипенко // Право України. – 2004. – № 10. – С. 97–100.
30. Одинокая И.А. Теоретический анализ соотношения социального права и права социального обеспечения / И.А. Одинокая // Закон и жизнь. – 2010. – № 3. – С. 46–49.
31. Козлов А.Е. Социальная политика: конституционно-правовые проблемы : [монография] / А.Е. Козлов. – М. : Наука, 1990. – 158 с.
32. Петров Є.В. Теорія приватного і публічного права та її вплив на реформування господарського права / Є.В. Петров // Право і безпека. – 2012. – № 4 (46). – С. 12–17.
33. Моргунов О.А. Сутність, ознаки та види адміністративно-спортивних правовідносин / О.А. Моргунов // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 1. – Ч. 2. – С. 147–151.
34. Бевзенко В.М. Адміністративно-земельне право України : [навч. посіб.] / В.М. Бевзенко. – К. : Алерта, 2015. – 180 с.